

BOQONNAA SHAN

JAALALA BIYYAA

Kaayyoo Boqonnaa: Boqonnaa kana barattee erga xumurtee booda:

- Seenaa fi aadaa ummataa fi biyyaa sirrii ta'ee haala barbaadameen beekudhaan, miira jaalala biyyaa haaraa ni gabbifatta.
- Gochaalee nageenyaa fi tokkummaan waliin jireenya hawaasa diigan irratti ni qabsoofta.

5.1 Jaalala Biyyaa

5.1.1 Ibsitoota Miira Jaalala Biyyaa

Isa Haaraa

- *Ibsitoonni miira jaalala biyyaa isa haaraa keessaa shan tarreessi.*

Seenaa Biyyaa

Barattoonni kutaa 7^{ffaa} mana barnoota “Abdii Jireenyaa” beekaa seenaa tokko afeeruudhaan akka ibsa seenaa biyya isaanii irratti kennaniif taasisan. Beekaan seenaa kunis mata dureen irratti ibsa kennuuf afeeraman “Miira Jaalala Biyyaa Haaraa Gabbisuu” kan jedhudha. Beekaan kunis ibsa isaanii erga xumuranii booda, barattoonnis gaaffiilee adda addaa dhiyeessaniif.

Gaaffii: “Carraan naaf kennameef galatoomaa, jaalala biyyaa haaraa fi dulloomaa jennee” akkamiin qooduu dandeenyaa?

Deebii: Gaaffichi gaaffii ijooti. Sirnoota darban keessatti jaalalli biyyaa lammiiin tokko akka gabbifatu barbaadamaa ture. Caalmaatti seenaa ummataa, aadaa, afaan, ilaalchaa fi xinsammuu giddugaleessa kan godhate hin turre. Kana malees, carraa adda addaatiin miirri jaalala biyyaa ibsamaa kan ture qabeenyaa fi teessuma lafaa kan uumamaa, kanneen akka laggeenii, bosona, tulluu, biyyee fi kkf turan. Miirri jaalala biyyaa haaraan haa gabbatu yoo jedhamu garuu, adeemsa gartokkee dur ture sana qajeelchuun saboota, sablammootaa fi ummatoota Itoophiyaa irratti xiyeeffatee akka gabbatu taasisuun waan barbaachiseef.

Gaaffii: Lammiin hundi jaalala biyya isa haaraa kana hojii irra oolchuu kan qabu hoo akkamitti?

Deebii: Miirri jaalala biyyaa inni haaraan kan gabbachuu qabu maatii ofii jaalachuu fi kabajuu irraa eegaleetu. Sana bira darbees, jaalala naannoo fi kan biyyaa, seenaa naannoo fi biyyaa beekuu fi kabajuun lammiiwwan hunda irraa kan eegamudha. Seenaan biyyatti seenaa sabootaa, sablammootaa fi ummatoota Itoophiyaati. Jalla-

Illi biyyaa kan ibsamu, lammiin hundi akkuma dandeettii isaatti/isheetti hojii faayidaa ummataatiif ooluu fi faakkeenya gaarii ta'uu danda'u adda addaa raawwachuudhaan ta'a. lammiin seenaa fi aadaa isaa kabaju seenaa fi aadaa lammiiwwan biroos ni kabaja.

Gaaffii: Seenaa hawaasaa baroota dheeraaf dabee ture haala kamiin sirreessuu dandeenya?

Deebii: Sirnoonni mootummaa baroota dheeraaf turan dursa kan kennaa turan kabaja mataa isaaniif; aangoo fi beekamtummaa ofiif malee ummataaf hin turre. Baroota sirna bulchiinsa mootii (monarchy) keessa, maddi aangoo ummata osoo hin taane sanyii fi dhiigaan akka ta'etti fudhatamaa ture. Boodas kan dhufe bulchiinsa abbaa irree xiyyeeffannaa guddaa lafaaf, lageen, tulluu fi kkf qofaaf kenne ture. Kanaafuu, seenaan baroota kanneen keessaa barreeffamaa turanis ummatoota biyyattii giddugaleessa kan godhatan hin turre. Rakkoon kun mul'achaa kan tures; seenaa barreeffaman dhiyaachaa ture qofaa irratti osoo hin taane, seenaa afaaniin himamaa turan keessattis ture. Sirna dimookiraasii haaraa amma ijaaraa jirru keessatti garuu, seenaan ummataa inni sirriin kan dogoggoraa duraan ture dhabamsiisu ni barreeffama.

Haala kanaanis, miirri jaalala biyyaa inni haaraan saboota, sablammootaa fi ummatoota Itoophiyaa eenyummaa, aadaa fi seenaa isaanii waliin kan bu'uureeffatudha.

Gilgaala 1

Ibsa Armaan Olee Irratti Hundaa'uun Gaaffilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Hayyuun seenaa kun akka ibsanitti miirri jaalala biyyaa haaraan kan ibsamu gochaalee akkamiitiini?
2. Seenaan dhugaa sabootaa, sablammootaa fi ummatoota loogii malee kan barreeffamu haala kamiini? Kanneen ibsitoota miira jaalala biyyaa jedhamanoo?

Seeraa fi heeraan buluu, mirgoota lammiiwwanii kabajuu, ittigaafatamummaa ofii gahumsaan bahuu fi gochaalee fakkeenya gaarii ta'an raawwachuun ibsitoota miira jaalala biyyaa isaan ijoo ti.

Saboonni, sablammoonnii fi ummatoonni Itoophiyaa seenaa, aadaa, afaan, amantii, xin-sammuu fi ilaalcha mata mataa isaanii kanneen qabanidha. Seenaa ummataa keessatti guddatee mul'achuu kan qabu, seenaa gaggeessitootaa fi dhaaba siyaasaa biyya hogganaa turee osoo hin taane, seenaa ummataa ta'uu qaba. Seenaan hawaasaa yeroo karaarraa maqee barreeffamu callifnee ilaaluu hin qabnu. Seenaan dabee yeroo dubbatamu dogoggora isaa ifaan ifatti himuudha. Akkasumas, ragaadhaan qabsiifnee,

barreeffamaan dhiyeessuudhaan sireessuun lammiwwan biyya keenya jaallanna jedhan hunda irraa kan eegamudha. Kunis haallan jaalala biyyaa isa haaraa mul'isan keessaa isa tokkodha.

Gilgaala 2

Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Waa'een miira jaalala biyyaa yeroo himamu dhimmoonni bu'uura yaadamuu qaban maal fa'a?
2. Seenaan jallatee/dabee yeroo barreeffamuu fi dubbatamu yeroo argine ykn dhageenye akka lammii miira jaalala biyyaa qabuutti maal gochuutu nurraa eegama?

5.2 Gochawwan Diigoo fi Miidhoo

5.2.1 Gochawwan Diigoo fi Miidhoo Naannoo Keenyatti Muldhatan

- *Fakkiiwwan kunniin ergaa akkamii dabarsuu?*
- *Dargaggoota fakkiiwwan kanneen irratti mul'atan waliin gocha wal fakkaatu kanneen dalagan naannoo keessan jiruu? Yoo jiru ta'e gochawwan miidhaa fidan akkamii irratti bobba'anii jiru?*

Fakkii 5.1. Gochawwan diigoo fi miidhoo

Afarsaataa

Naannoo tokko keessatti ummata kan rakkisan hattoota sadiitu turan. Hattoonni kunniin mana namaa saamuudhaan, qabeenya hawaasa naannoo balleessuudhaan, konkolaataa ummata dirqisiisanii dhaabsiisanii qabeenya namootaa saamuudhaan, dubartoota dirqisiisanii gudeeduudhaan, balleessaa biroo hedduu ta'an geessisanii jiru. Fakkeenyaaf, hujummoo bishaan boombaa lafa keessaa qotanii baasuun fudhatanii gurguru. Shiboo ibsaa fi bilbilli ittiin diriifame cicciranii fudhachuudhaan qabeenya biyyoolessaa fi ummataa irratti dhiibbaa ol'aanaa ta'e uumanii jiru. Gochi balleessaan hattoota kanaan ummata irra gahe kun hawaasa naannoo waan gaddisisee fi aarseef, walga'ii marii iccitiidhaan yeroo dheeraaf taasisuudhaan, hattoota of keessaa baasanii saaxiluuf murteessan. Iccitiin kunis akka eegamuuf, ummannis waadaa waliif gale. Nama iccitiin kana dabarsee kennes adabbiin cimaan akka eegatu sagalee tokkoon murtaa'eera.

Guyyaa walga'iin kun taasifamutti immoo yaada hattoonni kunniin haa waamaman moo hin waamamiin jedhu irratti hawaasni iftoominaan marii gaggeesseera. Jiraattota keessaa tokko tokko "Hattoonni kunniin qaamaan argamanii yoo nu waliin walga'ii hirmaatan, boru eenyu akka isaan saaxile addaan baasanii waan beekaniif

miidhaa nu irraan gahuu danda’u. Kanaafuu, isaan osoo hin hirmaachisiin iccitiidhaan saaxiluu qabna” jedhu dhiyeessan. Jiraattonni tokko tokko garuu murtoo fi ejjennoo cimaa-dhaan “Hattoonni kunniin walga’ii kana irratti argamanii balleessaan isaanii ifaan ifatti haa ibsamuuf. Badii hojjetan yoo amananii fi hawaasa miidhan dhiifama yoo gaafatan, dhiifamni godhameefii gara jireenya nagaatti deebi’uu ni danda’u. Murtoo farra nagaa fudhatanii, gara gocha hammeenya fi gadhummaatti deebina yoo jedhan immoo, seeraaf dabarsinee kennina” jechuudhaan yaada dhiyeessan. Jiraattota keessaa muraasni immoo hattoota ummanni “qabeenya waliin itti tajaajilamu mancaasaa turan, namoota ummata saamaa turan waliin mariin/jaarsummaan hin barbaachisu. Kanaafuu, hattoota kanneen walga’ii keenya irratti akka argaman erga gooneen booda harka dugda duubatti hineetu seera duratti dhiyeessina jechuun ejjennoo isaanii dhiyeessan.

Gilgala 3

Dubbisa Armaan Oliy Irratti Hundaa’uun Gaaffiilee Armaan gadii deebisi.

1. Gocha hanna hattoonni kunniin tajaajiloota hawaasummaa irratti raawwatan ummataa fi mootummaa haala kamiin miidhuu danda’aa?
2. Hawaasni naannoo yaaddan hattoota saaxiluuf dhiyaatan sadan irratti gareedhaan mari’adhaa. Yaada furmaataa

namoota kamiin dhiyaatetu irra filatamaadha?

3. Badii hattoonni tajaajila hawaasummaa adda addaa irra geessisan osoo ilaalu “Aanaan nan ilaalu” jedhanii darbuun furmaata akkamii fiduu danda’a? Hiriyoota kee waliin garee uumaatii irratti mari’adhaa.

Gochawwan diigoo fi miidhoo naannoo keenya keessatti miidhaa fidan, jireenya hawaasaa jeeqan balaaleffachuu fi tokko ta’uun dhabamsiisuun lammiiwwan hunda irraa kan eegamuudha. Dhaabbileen tajaajila hawaasummaa, yeroo namoota balleesitootaan miidhamanii badiin irra gahu osoo arginuu maaltu na galche jedhanii callisuun badichi akka hundumaa miidhu carraa kennuufii akka ta’e beekuu qabna.

Kunis kan ta’u, tajaajila hawaasummaatti fayyadamtoonni lammiiwwan hunda waan ta’aniif, naanna’ee hunda miidhuun isaa kan hafu miti. Gochaaalee akkasii miidhaa qabanii fi hawaasa jeeqan tokko ta’anii ittisuun lammiiwwan hunda irraa kan eegamuudha.

Gilgala 4

Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

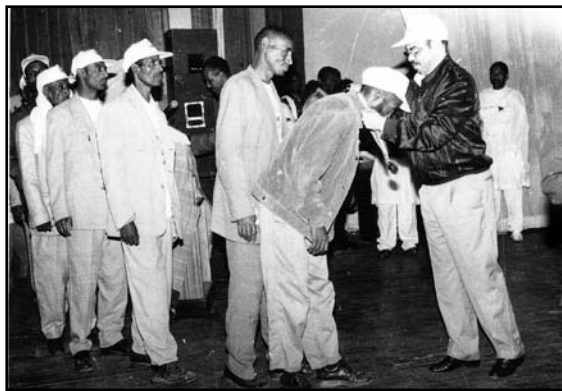
1. Naannoo gochaaalee miidhoo fi diigoo irraa walaba ta’e akkamiin uumuu dandeenya? Hiriyoota kee waliin irratti mari’adhaa!
2. Barreeffama gabaabaa gochawwan diigoo fi miidhoo naannoo kiyatti mul’atan hambisuuf “gaheen kiyya maal” jedhu qopheessuun barattoota daree keetiif dubbisi.

5.3 Imaammattoota fi

Tarsiimoowwan Misoomaa

5.3.1 Misooma Safisiisuu Keessatti Gahee Imaammattoota fi Tarsiimoowwan Misoomaa

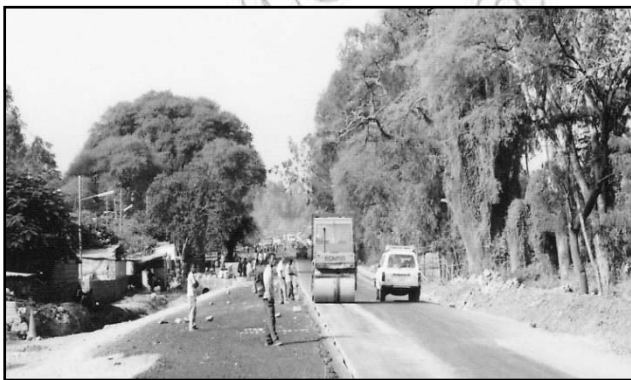
- Ergaan fakkiiwwan kun tokkummaan akka dabarsan barbaadame maalidha?
- Biyya tokko keessatti wantoonni ibsitoota hiyyummaa ta'uu danda'an maal fa'a?

Fakkii 5.2 Jabaatanii hojjechuun kabaja

Fakkii 5.3 Jabaatanii hojjechuun hiyyummaa dhabamsiisuu

Fakkii 5.4 Guddina biyyaaf lammiin hunduu gumaachuu qaba

Dargaggoota Araddaa Aaddis

Dargaggoonni araddaa Aaddis waggoota dheeraaf hojii maleeyyii turan. Hojii malee taa'uudhaan uumurii dargaggoonni dargaggummaa isaanii balleessaa kan turan kunniin carraa mootummaa dargaaggonni akka ofdanda'an uumeefitti fayyadamuudhaan, hojii dhabdummaa keessaa bahuuf waldaan gurmaa'uu akka qaban waliigaltee irra gahan. Akkuma waliigaltee isaanitti waldaa tokko hundeesan. Maqaa waldaa isaanis "Hiyyummaa Hin Baannu" jechuun moggaasan.

Maqaa waldaa isaaniitiinis dhaabbata liqii naannoo isaanii irraa maallaqa liqeeffachuun miseensota isaanis akaakuu hojii sadiitti qooduudhaan, hojii wal ramadanii sochii isaanii hamileen eegalan.

Gareen jalqabaa akka hojjetuuf kan itti ramadame kaffaltii ji'aa hawaasa naannoo kan bilbilaa, bishaanii fi ibsaa funaanuudhaan kaffaluudhaan kaffaltii sana irraas kaffaltii tajaajila muraasa argachuudha.

Miseensonni garee lammaffaa immoo kosii manaa hawaasa naannoo sanaa walitti qabuu fi gatuun kaffaltii tajaajilaa akka argatan taasifame.

Miseensonni waldaa "Hiyyummaa hin baannuu" fi araddaa Aaddis yeroo gabaabaa keessatti sochii ol'aanaa taasisaniin bu'aa guddaa galmeessuun waldaalee kanneen biroo sadii waliin

dorgomanii bulchiinsa gandaa naannoo isaaniitiin badhaafamtoota ta'an. Jirenya dargaggoota kanneenii irrattis jijjiiramni ol'aanaan mul'achuu danda'a'era.

Gilgaala 5

Dubbisa Armaan Olii Irratti Hundaa'ii Gaaffiilee Armaan gadii Deebisi.

1. Dargaggoonni kunniin haala duraan jraachaa turaniin itti fufu osoo ta'ee firiin isaa maal ta'a ture?
2. Adeemsa hojii uumuu fi kaka'umsa hojii dargaggoonni kunniin qaban akkamiin hubatta? Naannoo keessan keessa dargaggoonni hojii akkas firii gaarii qabu hojjetan jiruu? Yoo jiraatan hojii akkamii irratti bobba'aniitu?
3. Dargaaggoonni baay'een hojii argachuun akka hin danda'amne yaaduun yeroo jirenya balaaleffatan dhageenya. Osoo dargaggoonni akkasii kunniin si qunnamanii deebii akkamii kennitaaf? Gareen mari'adhaa?

Biyyi keenya Itoophiyaan biyyoota baay'ee hiyyeeyyii jedhaman keessaa tokkodha. Hiyyummaa kana keessaas bahuuf dhaloota jaalala biyyaa isa qabuu fi hojitti amanu horachuu qabna.

Seenaa hiyyummaa biyyattiis jijjiiruuf bulchiinsa gaarii imaammataa fi tarsiiimoo misooma adda addaa qopheessuun sochiin eegale jira. Imaammannii fi tarsiiimoon adda addaa qopha'anii isaanis hojiirra oolchuuf sochiin

misoomaa osoo walirraa hin citiin waan itti fufeef misooma dinagdee fooyya'aa ta'e galmeessuun danda'a-meera. Keessumaa iyyuu, jijjiiramni gama qonnaatiin argamee qaama imaammataa fi tarsiiimoo mootummaa ta'e akka fakkeenyaatti ibsamuu kan qabudha.

Ani Dursituudha.

Gaddaa fi rakkoo hawaasa koo irraa dhabamsiisuuf;
Dursituudha ani gahee kiyya bahuuf;
Nagaa naannoo kiyyaatiif waardiyummaa dhaaphee;
Saba kootti haa tolu beekumsaaf dandeettiin nan hojjedhaaf dhaaphee,
Misoomni akka dhugoomu rakkoon nu irraa fagaatee;
Ani jira lammiif haa na cimsu eebbifatee;
Kunoo fedhii kootiin ofiif dhiyaadheera;
Rakkoolee waliinii irratti duuluufis kutadhee ka'eera.

Qonnaan bultoonni biyyattii, invester-oonnii fi kkf hojii qonnaa fi biroo irratti bobba'an firii gaarii galmeessuun badhaafamaniiru.

Akka imaammataa fi tarsiiimoo misooma ammaa qabannee jirrutti, hiyyummaa hanga dhummaatti dhabamsiisuuf gahee nurraa eegamu gumaachuu

qabna. Kanneen keessaas, tokko, imaammataa fi tarsiimoo mootummaa qaaceessinee hubachuudhaan, hojii irra oolmaa isaaniitiifis cimani hojjechuun akka durummaan kan ibsamudha. Imaammataa fi tarsiimoowwan kunniin dadhabina yoo qabaatanis akka fooyya'anii fi sirreeffaman yaada kennuun dirqama lammiiwwaniiti.

Gilgaala 6

Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Imaammattootaa fi tarsiimoowwan misoomaa gurguddoo mootummaan baase keessaa muraasa tarreessuun, firii qabatamaa argamsiisan irratti gareen mari'adhaa?
2. Hiyyummaa biyya keenya keessaa dhabamsiisuuf, tokkoon tokkoon lammii irraa maaltu eegama.

5.3.2 Rakkoolee Waliinii Hiikuuf Ganee Gocha Gaarii

- Kanneen rakkoowwan waliinii jedhaman maal maal fa'a?

Gilgaala 7

Walaloo Armaan Olii Irratti Hundaa'uun Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Ergaa ijoo walaloon kun dabarsuuf yaade maali?
2. Namni walaloo kana keessatti "Ani" jechuun dubbatu gochawwan gaarii akkamii ooluuf waadaa galee jira?
3. Mana barnootaa keessan keessatti gumii gocha gaarii kan wal gargaarsaa yoo jiraate tajaajila maalii kennaa jira? Ciminnii fi dadhabbinni isaa maal fa'a?

Imaammatoonnii fi tarsiimoowwan mootummaan misooma saffisiisuuf baasu lammiiwwaniin deeggaramuu qaba. Rakkoolee hawaasaa jiranis furuun kan danda'amu sochii mootummaa qofaan taasisuun osoo hin taane, ummanni kaka'umsa isaatiin humna, beekumsa, maallaqaa fi yeroo isaa misoomaaf gumaachuu yoo danda'edha. Fakkeenyaaf, naannoo jireenya hawaasaa tokko keessatti ibiddi yoo ka'e dirqama, konkolaataan ibidda dhaamsu hin eegamu. Ummanni naannoo haaluma isaaf danda'ameen malaa fi tooftaa qabutti fayyadamee ibiddicha dhaamsuu qaba. Badii ibiddi kun geessiseen hawaasni miidhame yoo jiraates, namoota miidhamaniif hanga jireenyi isaanii iddootti deebi'utti kan kunuunsee jiraachisuu qabuu fi gargaaruun kan irra jiru, hawaasa naannooti. Rakkoolee kanaa fi kanneen kana fakkaatan hawaasichi walii tumsee tokkummaan hambisuu hin dandeenye taanan gargaarsa mootummaa qofa yeroo hunda eeggachuun qofti fala ta'uu hin danda'u. Sadarkaa nama dhuunfaatti gargaarsa gocha gaarii gochuun kan lammiiilee irraa eegamudha. Haala cimeenis dhaabbata naannoo keenyatti hojjetu waliin ta'anii hojjechuun ni danda'ama. Fakkeenyaaf, miseensa Waldaa Qaxxaamura Diimaa ta'uun tajaajila waldaan kennaa jiru keessatti haqummaa fi amanamumaadhaan tajaajiluun gocha hawaasaaf faayidaa ol'aanaa qabu raawwachuun ni danda'ama.

Gilgaala 8**Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.**

1. Naannoo keessan keessatti dhaabbileen gochawwan gaarii gargaarsa kennan yoo jiraatan maqaa isaanii tarreessuudhaan, tajaajila isaan kennanis ibsi.
2. Hawaasni naannoo keessanii gochawwan gaarii ilaalchisee hojiiwwan inni raawwate yoo jiraatan hiriyoota keetiif ibsi.
3. Ati naannoo kee keessatti hojiiwwan gocha gaarii keessatti hirmaattee beektaa? Yoo hin hirmaanne taate maaliif?

5.4 Lammummaa**5.4.1 Mirgaa fi Dirqama Lammiwwanii**

“Biyyi koo anaaf maal goote jechuun qofaa osoo hin ta’iin; ani biyya kootiif maalan godhe jedhaa gaafadhaa”.

(Pirezedantii Ameerikaa Durii

Joon F. Keenedii)

- *Yaanni armaan olitti dhiyaate ergaa akkamii dabarsa?*

Yaada Hirmaattotaa

Abeel, Fullaas, Haragootii fi Zinnaash koree qindeessitoota gumii barnoota lammummaa fi amala gaarii mana barnootaa isaaniiti. Guyyoota lamaan dura mata duree “mirgaa fi dirqama lammiilee” jedhu irratti sagantaa mormii dhiyeessanii ture. Mormii guyyaa sanaa ilaalchisee yaaddan gar-

aagaraa hirmaattotaan dhiyaate gareedhaan waliin dubbisaa turan.

Yaanni barataan eergame kan akkas jedhudha. “Mormii kana baay’ee jaalla-dheera. Dirqamoota lammummaa keenya kan bahuu qabnu yeroo haallan mijaa’oon jiran qofaa osoo hin ta’iin yeroo biyyattiin rakkoo keessa jirtus ta’uu qaba.

Lammiileen hundi mirga isaa gaafachuu qofaa osoo hin ta’iin dirqama isaas bahuu qaba. Fakkeenyaaf, rakkoon tokko yoo mudate tokko taanee dhabamsiisuu qabna. Yaada kana kanaan barreesseef, qabxiileen kunniin mormicha irratti waan hin kaaneef, **Galatoomaa!**”.

Xalayaa lammaffaan akkas jedha, “Mormiin olaanaan kaleessa jalqabne isa gaarii waan ta’eef kan jajjabeeffamuu qabudha. Haata’u malee, qabxiileen ka’uu qaban osoo hin ka’iin hafaniiru ykn qabxiilee hedduu osoo hin kaasiin irra tarameera. Fakkeenyaaf, namoonni tokko tokko haala seera alaatiin osoo sooromaa jiruu ani qofaan gahee lammummaa koon baha jedhee yoon yaade hiika maalii qabaata?

Kanaafuu, nama haala seeraan ala sooromuuf yaalu iftoominaan saaxiluu fi dogoggora isaa irraa akka baratu gochuun ni danda’ama. Kana gochu-

unis, ittigaafatamummaa hunda keen-yaati.

Yaanni sadaffaan kan armaan gadiiti. “Namni tokko hojii gaarii hojjetee, gahee lammummaa isaa yeroo bahu hin argine. Dogoggora hojjetee yoo argame immoo, dirqama isaa hin baane jedhameetu balaaleffatama. Kun maaliif ta’a? **Galatoomaa!**”

Qindeessitoonni mormicha qindeessan yaaddan armaan olii fi kanneen biroo erga dubbisanii booda, sagantaa mormii itti aanutti yaaddan isaanii xumuranii akka dhiyeessan waliigalanii gargar bahaniiru.

Gilgala 9

Dubbisa Armaan Olii Irratti Hundaa’uun Gaaffiilee Armaan Gadii Irratti Mari’adhaa.

1. Akka namni jalqaba yaada kenne jedhetti dirqama lammummaa namni tokko bahuu kan qabu, yeroo haalli mijatee fi tasgabbiin jiru qofaadhaa? Yoo miti ta’e akkamiin? Fakkeenya dabalataa kennuun gareedhaan irratti mari’adhaa.
2. Akka yaada nama lammaffaatti, namoonni tokko tokko gocha seeraan alaa dalaguudhaan yeroo jireenya gaarii jiraatan argina. Yeroo gabaabaa keessattis, sadarkaa ol’aanaa irra gahu. Namoonni kunniin garuu seera kabajuudhaan dirqama lammummaa isaanii osoo bahanii kanneen biroo immoo osoo hin bahiin sirrachuun sirriidhaa? Gaarii hojjetanii sooromuun hin jiruu?
3. Namni mirgaa fi dirqama lammummaa isaa maaliif hin bahu? Akkamiin galateeffatamuu

akka qabuu fi gahee isaa kan hin baane yoo ta’e immoo akkamiin akka dogoggora irraa deebi’uu qabu, fakkeenya waliin kaasuudhaan gareen irratti mari’adhaa.

Tokkoon tokkoon lammii dhala namaa waan ta’eef qofa mirgoota kabajamuufii qaban qaba. Fakkeenyaaf, lammiiwan hundi biyya isaanii keessa bilisummaan jiraachuuf mirga qabu. Lammiin kam iyyuu seeraan ala himatamuu fi hidhamuu hin qabu. Walbummaan amantii fi ilaalchaa ni kabajamaaf. Kun akkuma jirutti ta’ee, biyyi keenya sirna dimookiraasii gaggeessaa jirtu keessatti, mirgoonni namummaa fi dimookiraasii lammiiwwanii kabajamaa jiru. Fakkeenyaaf, mirga yaada ofii walabummaan ibsachuu, ilaalcha adda addaa walabummaan gaggeessuu, walga’ii taasisuu, hiriira nagaa bahuu, iyyaannoo dhiyeeffachuu, mirga ofiin of bulchuu fi kkf adda durummaan kanneen ibsamanidha. Lammiileen mirgoonni namummaa fi dimookiraasii isaanii kabajamuu qofaa osoo hin taane, dirqama isaanis bahuun kan irraa eegamudha. Lammiin kam iyyuu akkuma mirgoonni namummaa fi dimookiraasii isaa akka kabajamaniif barbaadu mirga nama biroos kabajuun dirqama isaati. Fakkeenyaaf, mucaan tokko maatiin isaa/ishee, guddistoonni ykn gargaartoonni hanga humni isaanii danda’e, fedhii bu’uuraa isaa akka guutaniif gaafachuun mirga isaa yoo ta’u, inni immoo maatii sana keessatti ittigaafatam-

ummaa kennamuuf galmaan gahuun dirqama isaati. Lammiwwan hundi, mirga isaaniitti fayyadamuun dhimmoota hawaasummaa naannoo jireenyaa isaanitti taasifamu keessatti dammaqinaan hirmaachuun kan irraa eegamuudha.

Qabeenya waliif ofeeggannoo barbaachisaa ta'e taasisuu fi biyyattiin kan irraa eegdu hunda guutuun bifoota miira ittigaafatamummaa isaa keessaa tokkodha.

Haaluma kanaan, karoora misooma naannootiif deeggarsa mootummaa gaafachuun mirga lammiiwwanii yoo ta'u, lammiiwwanis gahee isaanii bahuun kan irraa eegamuudha. Fakkeenyaaf, humnoota nageenyaa cinaa dhaabachuu, nageenyaa fi tasgabbi naannoo haala amansiisaa ta'een akka eegamu gochuun gahee fi ittigaafatamummaa tokkoon tokkoon lammiiti.

Gilgala 10

Gaaffiilee armaan gadii deebisi.

1. Lammiwwan mirgoota isaanii qofaaf xiyyeeffannaa kennanii ittigaafatamummaa isaanii yoo bahuu baatan haala akkamiitu mudachuu danda'a?
2. Mirgoota lammummaa keetiin gaafachuu

5.5 Alaabaa Biyyoolessaa

5.5.1 Adeemsota Seenaa Alaabaan Itoophiyaa keessa Darbe

- Ergaan fakkii kun siif dabarsu maal inni?

Fakkii 5.5 Alaabaan Biyyoolessaa Itoophiyaa ibsituu Birmaddummaa keenyaa ti.

Kumarraa Afincoo fi Abbabbaa Goodaa

Abbabbaan Goodaa nama magaalaa Finfinnee naannoo kolfee jedhamee beekamu keessa jiraatan yoo ta'an, beekumsa seenaa qabaniin jiraattoonni naannoo sanaa hunduu baay'ee isaan jaallatu. Kumarraa Afincoo fi Abbabbaa Goodaan ollaa waan ta'aniif Abbabbaa Goodaan yeroo mara Kumarraa Afincoo waliin carraa wal argachuu ni qabu. Lameenuu yeroo wal argan waa'ee dhimmoota ijoo ta'anii dubbatu. Marii Kumarraa Afincoo fi Abbabbaa Goodaa waa'ee alaabaa irratti taasisan akka armaan gadiitti dhiyaateera.

Kumarraa Afincoo: Abbabbaa Goodaa, halluun alaabaa biyya keenyaa durumaa kaasetu magariisa, keelloo fi diimaa turee?

Abbabbaa Goodaa: Halluuwwan magar iisa, keelloo fi diimaa kunniin seenaa bara dheeraa kan qaban yoo ta'u iyyuu, adeemsa seenaa bara dheeraa

kana keessatti yeroo tokko tokko haalli taa'umsa isaanii jijjiirameera.

Kumarraa Afincoo: Waljijjiirraan hallwwaanii alaabaa qofaa moo faajjiis ni dabala?

Abbabaa Goodaa: Eeyyee, faajjiinis jijjiiramaa tureera. Fakkeenyaaf, kanuma bara dhiyoo illee yoo kaasne, bara Mootiii haayila-sillaasee keessa, faajjiin alaabaa irra ture, leenca gateettii isaa irratti alaabaa baatudha. Hiikni faajjii kanaas, Mootiin Haayila-sillaasee Sanyii Salamoon irraa kan dhufe ta'uu isaa fi aangoo isaaniis, kan sanyii Salamoonii fi dhiigaan kan darbu ta'uu isaa kan calaqisiisu dha. Bara sirna bittaa Dargii keessa immoo, faajjiin Leencaa sun ka'etu, faajjiin falaasama sirna Soshaaliizimii agarsiisu alaabicha irratti maxxanfamee ture. Yeroo Dargiin aangoo irraa bu'ee bulchiinsi MFdRI dhufe immoo, mallattoo tokkummaa fi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaa kan ibsu faajjiin fakkii bakkalchaa ta'ee ragga'e.

Kumarraa Afincoo: Abbabbaa Goodaa, waan hunda waan naaf ibsitaniif baay'een isin galateeffadha.

Abbabbaa Goodaa: Gaariidha, Afincoo ibsa dabalataa yoo barbaadde, barsiisaa barnoota lammummaa fi amala gaarii kee yoo gaafatte haala kana caalaa quubsaa ta'een siif ibsuu ni danda'a.

Gilgaala 11

Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Marii Abbabbaa Goodaa fi Kumarraa Afincoo irraa maal hubattee?
2. Halluu fi faajjiin alaabaa Itoophiyaa yeroodhaa yerootti akka jijjiiramu kan taasise maalidhaa?
3. Alaabaa fi faajjiin maaliif akka addaan hin baane barattoota daree keetii waliin irratti mari'adhaa.

Alaabaan biyya keenyaa halluun isaa sadan hardha beeknu kun, magariisa, keelloo fi diimaa qofaa hin turre. Ogeessonni seenaa akka mirkanee-ssanitti hoggantoonni adda addaa baroota adda addaa keessa yeroo aangoo qabatan, alaabaa halluu adda addaatu fannifamaa ture.

Fakkeenyaaf, bara mootii Atsee Tewodiroos 2ffaa halluuwwan alaabaa Itoophiyaa ture; diimaa ifaa, adii fi cuquliisa turan. Bara Atsee Yoohaannis illee yoo ilaallu, alaabaa halluu magariisaa, keelloo fi diimaa qabutu hojii irra oolaa fi fannifamaa kan ture ta'uu isaa beektonni seenaa ni hubachiisu.

Atsee Minilik 2ffaa Onkoloolessa 25, 1882 A.L. Itti Mootii moototaa jedhamanii gonfoo erga uffatanii booda, haalli taa'umsa isaa wal darbee iddoon yoo jijjiirame iyyuu, alaabaan kun haaluma tureen itti fufeera.

Alaabaan olaantummaa Itoophiyaa ibsu, kan halluwwan dursiitoota ta’anii maal fakkaachuu akka qabaniin Hagayyaa 23,1923 A.L.Itti yeroo jalqabaaf mirkana’ee bahuu kan danda’e bara mootii Atsee Haayile Sillaasee ture.

Mootonni armaan olitti maqaan isaanii ibsamee jiru, alaabaa biyyattii irratti “Mooticha Leenca Sanyii Yihudaa” kan jedhuu fi faajjii sanyii isaanii bakka isaanii bu’u qaba ture. Jabana Dargii keessas, haaluma kanaan halluun alaabaa keenyaa magariisa, keelloo fi diimaa ta’ee yoo itti fufe iyyuu, faajjiin isaa garuu kan sirna Sooshaalizimii ibsuu fi falaasama kana bakka bu’uu kan danda’u ture.

Bara sirna dimookiraasii ijaaraa fi guddisaa jirru kanatti immoo halluwwan magariisaa, keelloo fi diimaan akkuma jiranitti ta’ee, sararoota dheerina walqixa ta’e qabaniin kan

sarameen hojjetan faajjii bakkalchaa walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaa agarsiisuu danda’utti kan qophaa’e carallaa biiftuu bahaa jirtuu kan qabudha.

Gilgaala 12

Gaaffiilee Armaan gadii Irratti Hiriyoota Kee Waliin Mari’adhaa.

1. Bara aangoo Mootii Haayila Sillaasee irraa kaasee, hanga sirna dimookiraasii isa har’aatti faajjiin alaabaa olaantummaa biyya keenyaa ibsu baroota mootota sadii haala akkamiin waljijjiiraa akka ture barsiisaa keessan waliin mari’adhaa.
2. Namni Alaabaa Itoophiyaa birmadummaa ishee ibsu, bara durii irraa kaasee halluu magariisa, keelloo fi diimaa kan qabu hin turre jedhee falmuuf deebii akkamii kennituuf?

Xumura Boqonnaa

Miirri jaalala biyyaa inni haaraan jiraachuu isaa kan mul'isu seenaa, aadaa fi afaan sabootaa, sablammootaa fi ummatoota Itoophiyaa kabajuu fi kabachiisuudha. Biyya jaallachuu fi ummata kabajuun immoo kan ibsamu seeraa fi heeraan buluudha. Akkuma mirgi keenya akka nuuf kabajamu barbaannu, mirgoota nama biroos kabajuu qabna.

Namni biyya isaa jaallatu ittigaafatam-ummaa kennameef si'aayinaa fi ciminaan baha. Hawaasichaafis gochaalee fakkeenya gaarii ta'an raawwata. Seenaa fi aadaa ummata isaa kan sirrii ta'an hubachuu, seenaa waliin dhahamee fi sirrii addaan baasuun sirreessuun gahee lammii hundaati. Miirri jaalala biyyaa inni haaraan kan eegalu naannoo ofii sirriitti beekuu fi

qabeenyota tajaajila hawaasummaatiif oolan kunuunsuunidha. Kana malees, misoomni biyya keenyaa akka saffisuu imaammatoota fi tarsiimoowwan misoomaa bahan shoorri isaan hiyyummaa dhabamsiisuuf taphatan guddaa yoo ta'eyyuu hirmaannaa gocha gaariitiin deeggaramuu baannaan firiin eegamu galmaa'uu dhiisuu danda'a.

Gocha firii gaarii fidu akkasii rawwachuuf immoo lammiiwwan hundi mirgaa fi dirqama sirriitti hubachuu qabu.

Alaabaa biyyoolessaa keenya jaalalaa fi kabaja biyyaa fi ummatoota keenyaaf qabnu kan calaqqisiisu qofaa osoo hin taane ragaa fi mallattoo seenaa tokkummaa keenyaa isa bara dheeraati.

Jechoota Ijoo

- **Imaammataa fi tarsiiimoo:** Qajeelfama mootummaan adeemsa raawwii hojii saffisaa fi bu'aa qabeessa taasisuuf baasuun hojiirra oolchudha.
- **Wal Saaxiluu:** Gocha itti yakkamtoota hawaasa keessa dhokatani balleessaa raawatan addaan baasuun dabarsanii qaama dhimmi ilaalutti beeksisan.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffiilee Keessa Deebii

I. Himoota Armaan gadii Keessaa Kanneen Sirrii Ta'an "Dhugaa" Kanneen Sirrii Hin Taane Immoo "Soba" jedhi.

1. Seenaan sabootaa, sablammootaa fi ummatoonaa Itoophiyaa akka hin dabne gochuun gahee lammiwwan hundaati.
2. Seeraan buluuf beekumsi seeraa lammiwwaniif barbaachisaa miti.
3. Mirgoota keenya osoo hin gaafatiin dura, ittigaafatamummaa keenya bahuun kan ta'uu qabudha.
4. Alaabaan biyyoolessa keenyaa mallattoo bilisummaa fi ragaa seenaa keenyaa isa bara dheeraati.
5. Tokkoon tokkoon lammii akkuma beekumsaa fi dandeettii isaatti, hawaasaaf gocha fakkeenyummaa gaarii ta'e raawwachuu qaba.
6. Biyya keenya keessatti odeeffannoo seenaa dogoggora ta'e sirreessuun gahee beektota seenaa qofaa ta'uu qaba.

II. Kanneen "A" Jalatti Tarreeffaman, Kanneen "B" Jala Jiraaniin Walitti Firoomsi.

A

1. Walabummaan yaada ibsachuu
2. Mirgaa fi ittigaafatamummaa ofii beekuu
3. Imaammattootaa fi tarsiimoowwan misoomaa
4. Ibsituu amanamummaa
5. Mataa ofii araada gadheef saaxiluu
6. Maqaa biyyaa xureessuu
7. Meeshaalee tajaajjia Walee kunuunsuu

B

- A. Iccitii eeguu
- B. Gocha miidhaa fidu
- C. Gocha diigaa
- D. Gocha fakkeenyummaa gaarii qabu
- E. Tooftaa hiyyummaa balleessuu
- F. Mirga siyaasaa
- G. Ittigaafatamummaa lammiwwanii

III. Bakkeewwan Duwaa Armaan Gadii Jechoota Sirriin Guuti.

1. Biyya keenya keessaa hiyyummaan akka baduuf, lammiileen hundi _____ fi _____ raawwachiisuuf dirqama gahee isaanii bahuu qabu.
2. Gochi kaka'umsa mataa ofiitiin raawwatamu _____ jedhamee beekama.

IV. Gaaffiilee Armaan Gadiitiif deebii Sirrii Ta'e Filadhu.

1. Ibsitoota jaalala biyyaa haaraa kan ta'an:
  - a. Seenaa sirrii fi dogoggoraa addaan baasanii beekuu
  - b. Seeraa fi dambiif bitamuu (seeraan buluu)
  - c. Gocha gaarii raawwachuu
  - d. Hunduu deebii sirrii dha.
2. Gochaawwan miidhaa qabanii fi gufuu guddinaa ta'an ittisuun;
  - a. Ittigaafatamummaa dhuunfaa tokkoon tokkoon lammiwwan hundaati.
  - b. Ittigaafatamummaa hawaasni waliin qabu
  - c. Gahee qaama mootummaa seera raawwachistuuti
  - d. Hunduu deebii sirriidha.
3. Imaamatoonnii fi tarsiimoowwan misooma biyya keenyaaf qophaa'an;
  - a. kan hojii irra oolan tattaaffii bulchiinsa mootummaa qofaadhaan
  - b. Qophaa'uun isaanii qofti gahaadha.
  - c. Fooyya'uun isaan hin barbaachisu
  - d. Hojii irra oolmaa isaanitiif tattaaffiin mootummaa fi lammiwwanii barbaachisaadha.
4. Mirgaa fi dirqamni lammiwwanii;
  - a. Heera Mootummaatiin ragga'eera.
  - b. Gochaan madaalamuu qaba.
  - c. Hunduu akka beeku taasifamuu qaba.
  - d. Hunduu deebii sirrii ta'uu danda'a.

V. Gaaffiilee Armaan Gatiif Deebii Gaggabaabaa Kenni.

1. Meeshaaleen tajaajila hawaasummaaf oolan kunuunsa dhabuun yoo miidhaman hawaasa irra rakkoolee akkamiitu gahuu danda'u? Fakkeenya waliin ibsi.
2. Hojiiwwan misooma mootummaan qopheessuuf tajaajilooni gochawwan gaarii deeggarsa gochuu danda'uu?